

Н. В. Колодрубська,
асистент кафедри економічної теорії
Приватного вищого навчального закладу
«Галицька академія»

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто фактори впливу на поведінку господарюючих суб'єктів в умовах розвитку ринкової економіки. Особлива увага приділяється інституціональним факторам економічного зростання.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, інституційне середовище, інституціональні фактори, економічне зростання.

Н. В. Колодрубская
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В
СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрены факторы влияния на поведение хозяйствующих субъектов в условиях развития рыночной экономики. Особое внимание уделяется институциональным факторам экономического роста.

Ключевые слова: хозяйствующие субъекты, институциональная среда, институциональные факторы, экономический рост.

N. V. Kolodrubska
INSTITUTIONAL FACTORS OF THE ECONOMY
GROWING IN MODERN TERMS

In the article the factors of influence on the conduct of being in charge subjects are considered in the conditions of development of market economy. The special attention is spared the institutional factors of the economy growing.

Key words: subjects of manage, institutional environment, institutional factors, economy growing.

Постановка проблеми. Життєвий рівень населення будь-якої країни напряму залежить від темпів економічного зростання. Одними із важливих чинників впливу на економічне зростання є інституціональні фактори. Тому на нинішньому етапі розвитку ринкових відносин є досить актуальною проблема дослідження впливу інституційного середовища на економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна та зарубіжна література налічує чимало праць, присвячених вивченню інституціональних факторів. Особливу роль інституційного середовища в економічному зростанні підкреслювали такі видатні економісти, як Й. Шумпетер [1], Р. Коуз [2], Д. Норт [3], Дж. Гелбрейт [4], О. Вільямсон [5], Я. Корнаї [6] та ін. Проблемам інституціональних змін в Україні присвячені праці ряду вітчизняних авторів, а саме А. Ткача [7], А. Чухна [8], Г. Башнянина [9], С. Степаненка [10], А. Чаусовського [11], О. Прутської [12] та ін.

На етапі розвитку і становлення ринкової економіки виникає необхідність подальшого вивчення впливу інституційних факторів на економічну поведінку суб'єктів господарювання. Зокрема недостатньо досліджено вплив інституційного середовища на економічне зростання.

Метою статті є аналіз інституціональних факторів економічного зростання в умовах ринкової трансформації економіки України.

Основні результати дослідження. Важливе значення у формуванні організаційних форм ведення економічної діяльності та темпів економічного зростання належить інституціональній структурі національного господарства. Економічні інститути мають вплив на економічне зростання, оскільки вони формують систему мотивацій ключових економічних акторів у суспільстві, сприяючи інвестуванню в людський та інтелектуальний капітал, інновації, організацію виробничого процесу тощо.

Відомий зарубіжний економіст К. Піч у своїй праці подає таку класифікацію інституціональних факторів економічного зростання [13]:

- загальні (домінуюча ідея або думка у суспільстві; історичний розвиток суспільства);
- соціальні та психологічні (порівняно стабільні характе-

ристики суспільства, які змінюються еволюційним шляхом; психологічні риси людей, які живуть у суспільстві; особлива роль національної культури, менталітет, види етнічної поведінки);

- політичні (якість конституції та методів кооперації між державою, бізнесом, політичною культурою, неформальними правилами та традиціями);
- економічні (чіткі «правила гри», які визначають ефективні й неефективні види діяльності; права власності; функції і соціальні правила торгівлі; ефективність банківської та фінансової систем; відповідні методи управління ризиками і страхова система; загальноприйнята система податків; децентралізована економічна система; формальні економічні інститути, які позитивно впливають на довгострокове зростання).

Економічне зростання – інтегральна характеристика, яка відбиває рівень розвитку продуктивних сил, науки і техніки, ринкових відносин, інноваційності, а також багато інших параметрів, що визначають місце країни у світовому господарстві. У наш час розвиток економічної теорії відбувається шляхом поглиблення аналізу сутності економічного зростання, виявлення нових факторів, які впливають на динаміку народного господарства окремих країн і світу в цілому. Окрім традиційних структурних факторів, у центрі уваги дослідників дедалі частіше з'являються інституціональні фактори: соціальна та політична стабільність, зрілість ринкових інститутів, стан інфраструктури [14].

Різноманітність факторів економічного зростання відображає складну природу функціонування економіки, багаторівневість її складових. Іншими словами, народне господарство характеризується тією чи іншою структурою факторів виробництва, які використовуються для отримання певного продукту.

Прогресивні структурні зрушення – основний ресурс економічного зростання [15]. Структурні характеристики свідчать про досягнутий рівень використання виробничих ресурсів, ступінь зрілості, особливості спеціалізації і рівень диверсифікації економіки, тобто про все те, що визначає місце країни в міжнародному поділі праці, її конкурентну нішу на світових ринках товарів і послуг.

Інституціональні фактори зростання пов'язані з різними аспектами соціально-економічного середовища, в якому діють приватні господарюючі суб'єкти. Його формують як вони самі, так і держава в ролі ініціатора та провідника тієї чи іншої політики економічного зростання.

Інституціональні фактори зростання можуть мати різні форми прояву, але об'єднує їх те, що вони визначають рамки діяльності господарюючих суб'єктів із врахуванням інтересів суспільства і створюють додаткові можливості для їх ефективного бізнесу в умовах розвитку економіки. Саме через інституціональні фактори реалізується політика стійкого, збалансованого економічного зростання, яка дозволяє своєчасно протидіяти негативним ефектам середньострокової циклічності господарської діяльності.

Розгляньмо найважливіші групи інституціональних факторів, які впливають на економічне зростання. Перш за все, проаналізуємо групу факторів, об'єднаних поняттям «організаційні структури бізнесу». Як відомо, такі структури можуть відрізнятися за розмірами з урахуванням галузевої специфіки (великий, середній і малий бізнес), ступеня корпоративності (корпоративний та некорпоративний бізнес), ступеня диверсифікованості (спеціалізований і диверсифікований бізнес), ступені монополізації ринку (монополія, олігополія, вільний ринок), характеру використання найманої праці (особисті й сімейні підприємства, акціонерний капітал з найманою працею). Усі ці структури є відображенням складної картини організації господарського процесу, в рамках якого здійснюється процес безпосереднього виробництва продукції та управління цим процесом.

У більш широкому розумінні поняття «організаційна структура бізнесу» співпадає з поняттям «структура ринку». Від ефективності структури галузевого чи продуктового ринку (рівня його концентрації, монополізації, диверсифікації) залежать можливості росту діючих на ньому господарюючих суб'єктів.

До організаційних структур, які збільшують потенціал економічного росту, можна віднести промислові кластери (локальні територіальні об'єднання виробництв з визначеною спеціалізацією, які досягають високої конкурентоспроможності), галузеві організації підприємств (провідників технологічних новинок та інших ефективних бізнес-решень, що сприяють росту галузі), різні кооперативи (аграрні, збутові тощо, підвищуючи стійкість і продуктивність відповідного бізнесу). Всі ці явища більшою або меншою мірою сприяють інтересам розвитку приватного бізнесу, які вони охоплюють.

Другою важливою групою інституціональних факторів росту є «економічна інфраструктура». Сюди відносять ті галузі господарства, які самі не створюють матеріальний продукт, але забезпечують процес його виробництва. Це електроенергетика й комунальне господарство виробничого призначення, виробничий транспорт, складське господарство і зв'язок, а також різноманітні галузі сфери послуг для потреб виробництва (фінансово-кредитна сфера, оптова й роздрібна торгівля, наука, освіта, послуги бізнесу та ін.).

Названі галузі сприяють нормальному функціонуванню виробництв, зайнятих випуском товарів проміжного і кінцевого попиту, забезпечуючи їх енергією, фінансовими ресурсами, інноваціями, висококваліфікованою робочою силою та управлінськими кадрами. Вони також здійснюють різні види перевезень (готової продукції, сировини і матеріалів, робочої сили), налагоджують ефективний зв'язок усередині компанії та ззовні, надають консалтингові, аудиторські та інші види послуг із ведення бізнесу. Реалізація таких послуг пов'язана з високими затратами, проте без них у сучасних умовах ефективний і конкурентоспроможний бізнес неможливий.

Отже, розвинута виробнича інфраструктура є ключовим фактором ефективного функціонування галузей матеріального виробництва та необхідною умовою стійкого економічного росту. Про це ж свідчить сучасна тенденція підвищення ролі сфери послуг (у тому числі й

виробничого призначення) у структурі народного господарства.

Особливу групу інституціональних факторів створює законодавчо-нормативне середовище ділової активності – продукт діяльності держави на різних рівнях владної вертикалі (центральному, регіональному, локальному). Проте далеко не завжди регламентовані дії держави здатні сприяти економічному зростанню.

Найбільш відчутний вплив на процес ділової активності, а відтак і на економічний ріст, здійснює податкове, антимонопольне, фінансово-кредитне, ліцензійне, корпоративне, науково-технологічне й трудове законодавство. Таке законодавство може як позитивно, так і негативно впливати на здатність бізнесу збільшувати свій внесок в економічне зростання.

Високі податки в будь-якому випадку не є благом для бізнесу і не сприяють економічному зростанню, однак «соціальні відрахування» необхідні. Без них держава не зможе виконувати свої функції. Тут існують дві вічні «проблеми» – формування ефективного рівня податкових ставок і збільшення віддачі від ресурсів, які перерозподіляє держава через податковий механізм.

Антимонопольне законодавство впливає на структуру галузевих ринків із метою підвищення рівня конкуренції. Тим самим воно блокує можливі негативні наслідки, обумовлені намаганням окремих господарюючих суб'єктів встановити абсолютний контроль над цінами, якістю продукції і співвідношенням попиту-пропозиції на певних ринках. Монопольна практика, як відомо, призводить до сповільнення інноваційного процесу, зниження рівня конкурентоспроможності національної продукції на відповідних сегментах світового ринку та витіснення національного виробника на внутрішньому ринку. Високий рівень монополізації окремого галузевого ринку в кінцевому результаті призводить до зменшення його внеску в економічне зростання.

Фінансово-кредитне законодавство регулює діяльність бізнесу в сфері надання боргових засобів, здійснення поточних платежів, оплати цінних паперів, розміщення акцій і облігацій суб'єктів господарювання на фондових біржах та ін. Особливе значення для стимулювання економічного росту має ефективне регулювання операцій з акумулювання засобів для інвестицій у розширення і (або) модернізацію виробничих потужностей чи створення нових підприємств. Як показує практика країн із розвинутою економікою, інвестиції все більшою мірою фінансуються приватним бізнесом за рахунок залучення боргових засобів, оскільки власних засобів для цього, як правило, недостатньо. Це пов'язано з тим, що капіталоемісність нових проектів досить велика і продовжує зростати, тоді як довгострокової тенденції росту рівня рентабельності виробництва не спостерігається.

У цих умовах важко переоцінити роль послуг бізнесу з боку фінансово-кредитної сфери, а її ефективність, своєю чергою, напряму залежить від досконалості фінансово-кредитного законодавства, яке повинно максимально сприяти кредитуванню бізнесу для розвитку виробництва. Складність полягає в тому, що нові види виробництва, спираючись на інноваційні технології, в які насамперед потрібно вкладати інвестиційні ресурси, пов'язані з підвищеними фінансовими ризиками і, відповідно, небезпекою неповернення боржником отриманих засобів, що зменшує мотивацію до кредитування таких інвестицій. Це ставить питання чіткого правового оформлення процедури державного гарантування приватних інвестиційних кредитів.

Існує і другий аспект державного впливу на фінансово-кредитну систему з метою активізації економічного росту. Йдеться про формування законодавчих та організаційних передумов для створення фінансово-промислових корпорацій. У сучасних умовах тісна інтеграція фінансового і промислового капіталу дає додатковий імпульс процесу фінансування зростання промислового виробництва. У той же час у компетенції держави стримувати таку інтеграцію в тому випадку, якщо вона веде до невинуватого

підвищення концентрації виробництва в окремих галузях і посилення монопольного тиску на ринку.

Однією з основоположних вимог ефективного функціонування будь-якої сфери бізнесу, особливо банківської та фінансової, є прозорість господарської діяльності й регулярне надання фінансової звітності, підкріплене професійним аудитом. Законодавче закріплення такої вимоги, безумовно, має прогресивний характер. Тим самим створюється необхідні передумови для об'єктивної оцінки фінансового здоров'я тих або інших компаній, обмежуються можливості отримання позик малоефективними або такими, що знаходяться в кризовому стані підприємствами, знижуються кредитні ризики банків.

Прозорість діяльності бізнесу – це свого роду інструмент очищення господарського організму, що дозволяє виявити його нежиттєздатні частини. Господарюючі суб'єкти, чия діяльність не відповідає законодавчо встановленим фінансовим нормативам, можуть бути піддані процедурі банкрутства і реорганізації, у тому числі злиття та поглинання. Чітко прописані у відповідному розділі законодавства механізми санації підприємств і призначення арбітражних керівників можуть мінімізувати суспільний збиток від банкрутства та зберегти економічний потенціал збанкрутілих компаній.

У сучасних умовах підвищилася роль ринку цінних паперів і похідних фінансових інструментів (деривативів) у регулюванні потоків фінансових ресурсів. Розширення асортименту фінансових інструментів, з одного боку, збільшує можливості акумуляції засобів, необхідних для розвитку та модернізації виробництва, прискорення економічного зростання. Водночас, похідні інструменти є об'єктом спекуляцій на фондових біржах. Обороти фіктивних (часто віртуальних) ресурсів на сучасних електронних біржах слабо пов'язаний із динамікою реального сектору економіки і первинних фінансових інструментів, що обслуговують його оборот. Тут закладена бомба сповільненої дії, здатна підірвати (у чому ми вже неодноразово переконалися) всю світову фінансову систему. Для того щоб цього не сталося, держава повинна жорстко регулювати ринки цінних паперів, створюючи бар'єри для безконтрольного нарощування високоризикових спекулятивних операцій.

Важливим фактором економічного зростання, що базується на активному впровадженні результатів фундаментальних і прикладних наукових досліджень у господарську практику, є законодавче регулювання науково-технічної сфери. Особлива роль тут належить патентному законодавству, покликаному стимулювати винахідницьку діяльність. Ліцензійне законодавство може полегшити доступ на ринки для тих економічних гравців (компаній), що впроваджують нові революційні технології. Навпаки, невинуватиме посилення порядку надання ліцензій сковує підприємницьку ініціативу, обмежуючи потенціал економічного зростання.

Однією з найбільш конфліктних сфер законодавчої діяльності держави часто виявляється трудове законодавство. Воно встановлює права та обов'язки працівників і найманих робітників, визначає процедуру укладання трудових угод, регламентує оплату праці, тривалість робочого тижня та відпочинку, діяльність профспілок, інші аспекти праці, тобто регулює весь процес використання трудового фактора у виробництві, від ефективності якого безпосередньо залежить динаміка економічного розвитку будь-якої країни.

Соціально орієнтоване і збалансоване економічне зростання вимагає такого трудового законодавства, яке за-

безпечувало б розумний компроміс між інтересами працедавця та найманих робітників. Це дозволить запобігати соціальним конфліктам, страйкам, втратам продукції і обумовленим ними зривам контрактів, тобто тим негативним процесам, які можуть виникнути внаслідок існування об'єктивних протиріч між працею та капіталом.

Висновки. Таким чином, аналіз розглянутих у статті проблема вказує на необхідність подальшого вивчення й удосконалення всіх аспектів економічного зростання. Структурні та інституційні фактори економічного зростання діють у нерозривному зв'язку. Структурні чинники впливають на економічне зростання безпосередньо, визначаючи вартісні компоненти, що збільшують реальний ВВП як основний показник економічного зростання. Вплив інституційного середовища має опосередкований характер (через дію структурних чинників), але від цього воно не стає менш важливим. Держава, як складова інституційного середовища, здатна ефективно регулювати економічне зростання, при цьому не втручаючись безпосередньо у виробничі процеси, що обумовлюють збільшення реального ВВП.

Література

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер ; предисл. В. С. Автономова. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.
2. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз ; пер. с англ. Б. Пинскера. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.
3. Норт Д. Институции, институциональная змена та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
4. Гелбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества / Дж. К. Гелбрейт ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1976. – 368 с.
5. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / О. И. Уильямсон ; научное редактирование и вступительная статья В. С. Канькало ; пер. с англ. Ю. Е. Благова и др. – СПб. : Лениздат; CEV Press, 1996. – 702 с.
6. Корнаи Я. Дефицит / Я. Корнаи ; пер. с венгр. – М. : Наука, 1990. – 607 с.
7. Ткач А. А. Институциональні основи ринкової інфраструктури : монографія / А. А. Ткач ; НАН України. Об'єднаний ін-т економіки. – К., 2005. – 295 с.
8. Чухно А. А. Твори у 3 т. / А. А. Чухно ; НАН України. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України. – Т. 3: Становлення еволюційної парадигми економічної теорії. – 2007. – 712 с.
9. Башнянин Г. І. Економічні системи: проблеми структуризації і типологізації / Г. І. Башнянин, І. М. Копич, Б. М. Шевчик. – Львів : Коопосвіта, 1999. – 220 с.
10. Степаненко С. В. Институциональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : монографія / С. В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.
11. Чаусовский А. М. Экономические институты: сущность, структура, функции / А. М. Чаусовский // Экономика: проблемы теории та практики. Сборник научных работ. Выпуск 96. – Днепропетровск : ДНУ, 2001. – С. 90–96.
12. Прутська О. О. Институционализм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О. О. Прутська. – К. : Логос, 2003. – 256 с.
13. Piech, K. (ed.), Economic Policy and Growth of Central and East European Countries. London, University College London, 2003, p. 8.
14. Белоусов А. Эволюция системы воспроизводства российской экономики. От кризиса к развитию / А. Белоусов. – М. : МАКС ПРЕСС, 2006. – 350 с.
15. Beyond Reforms. Structural Dynamics and Macroeconomic Theory. Ed. By J.A. Ocampo, Stanford (Ca.), 2005.
16. Институциональна парадигма цивілізаційного розвитку : монографія: у 4 кн. / За ред. А. Ткача. – Запоріжжя : КПУ, 2008. – Кн. 2: Институционалізація економічного розвитку / А. Ткач, О. Покатаєва, М. Радева, В. Коломієць, М. Вожняк та ін. – 264 с.

Стаття надійшла до редакції 18 липня 2011 року